

И друго, което се налага от анализираната информация. Въпреки че има разнообразни случаи на успех, има един повтарящ се „рефрен“ на личните жизненни истории на успешите роми: това е обстоятелството, че в много от случаите успешите роми **не** са живели още от малки, а и по-късно в ромската махала, **не** са били „потопени“ в собствената етнохомогенна ромска среда. Успешите **не** са продукт на ромското гето и на еднотипната, ограничаваща личностното развитие, етническа среда. Те са не просто най-често, а дори и като правило, отраснали отделно, в смесена среда, заедно с българчета, турчета, евреи, арменци и други етноси. **Отделеността** от „пъпната връв“ на етноса или по-скоро **хетерогенността на етническата среда** е съществен фактор за успешното индивидуално израстване на ромите. Респондентите многократно и по различни поводи изтъкват, че са нямали проблеми с етническия си произход и в образованието, и при постъпване на работа, защото те са живели „постоянно с **всички останали**, с българи, турци, арменци и т.н.“, че не са ги отделяли като роми, защото те изцяло „приличат“ на останалите (дори в редица случаи и по цвят на кожата, дрехи, поведение). Цялата настояща книга, като обобщение на безкрайно интересното „пътешествие в света на успешите роми“, е още едно свидетелство, още един, пореден аргумент след проучване на факторите на индивидуалния успех срещу капсулиращия, задържащ и застоен ефект от живота изцяло в „ромските“ махали, „ромските“ квартали и гета, срещу „ромските“ училища и т.н., които ежедневно раждат и възпроизвеждат главно изолация, сегрегация. Това ни най-малко не отменя възможността за етническото културно многообразие, потенциала за спазване, поддържане и развитие на съответните ромски културни обичаи и традиции.

Какво искаме като резултат? Какъв трябва да бъде приоритетът? Съхраняване на затвореността, безпросветното съществуване, без шансове за развитие или **успеха, просперитета на хората от този етнос**?

След като проучихме мнението на успешите, нашето предпочитание и избор е категорично към второто. В случая би било поредната наивност в областта да търсим някакъв изкуствен баланс между двете възможности, в името на някакъв абстрактен и самоцелен „мултикултурализъм“. Развитието на модерното и постмодерно общество недвусмислено е на страната на еманципирането на индивида от общността, а и в исторически, цивилизационен план принципно намалява значимостта на етническите общности за сметка на увеличаване на личната свобода на индивидите, членове на различните тези общности. Издигането на образователното, културното и икономическо положение на целия етнос не е възможно като „колективно“ дело, а като резултат от образователните, културни и икономически **постижения на отделните хора от етноса**. Изборът, приоритетът е на страната на позитивната реализация на отделния индивид, който произхожда и принадлежи към ромския етнос, който тръгва от **специфичната**, неповторима етническа общност и извървява целия труден път към **универсал-**